

संसारमै दुर्लभ चीर कालिज संरक्षणमा हातेमालो गरौं

मुस्ताङ जिल्लाको कालीगण्डकी क्षेत्रमा पाइने चीर कालिज संरक्षणको लागि प्रकाशित पुस्तिका

लेखन तथा तस्वीर
राजु आचार्य (शर्मा)
२०६२

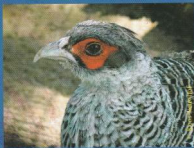
परिचय :

संसारभर पाइने ५१ किसिमका कालिजहरूमध्ये नेपालमा ८ खालका कालिजहरू पाइन्छन् । त्यसमध्ये मजुर तथा लुईचे तराईका भू-भागमा पाइन्छन् भने चीर, कालिज, चिलिमे, मुनाल, फोकास तथा डाँफे हिमाली क्षेत्रहरूमा पाइन्छन् । कालिजहरूमध्ये चीर कालिज विश्वमा नै दुर्लभ मानिन्छ । चीर कालिज नेपालका संरक्षित पंक्षीहरूमा पर्दछ । राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन-२०२९ ले यसलाई संरक्षित सूचीमा राखेको छ ।

Daniel Cole द्वारा चित्रित
चीरको जोडी

कसरी चिन्ने :

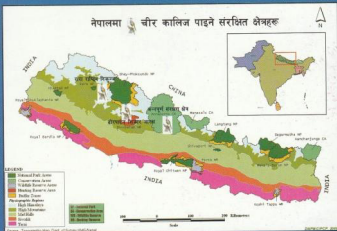

चीर कालिज

चीर कालिज खैरो रङ्गको हुन्छ । यसको आँखा वरपर गालामा रातो हुन्छ । पुच्छर तथा पिठ्युमा चौडा तेसाँ मलिनो कालो धर्सा हुन्छ । यिनीहरूको पुच्छर लामो हुन्छ । भालेको रङ्ग पोथीको भन्दा स्पष्टरूपमा देखिन्छ । पोथी भालेभन्दा आकारमा पनि सानो हुने गर्दछ ।

चीर कालिज पाइने ठाउँ :

चीर कालिज भारत, पाकिस्तान र नेपालमा मात्र पाइन्छ । यो चरा नेपालको पश्चिमी भागदेखि पूर्वमा कालीगण्डकी क्षेत्रसम्म फैलिएको छ । यो चरा नेपालका केही संरक्षित क्षेत्रहरू रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज, ढोरपाटन शिकार आरक्ष र अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्रमा पाइएको छ । नेपालको सुदुरपश्चिम क्षेत्रमा यी चराहरूका बारेमा अध्ययन भएको छैन । चीर कालिज कालीगण्डकी क्षेत्रको कोवाड, कुन्जो तथा लेते गाविसमा पाइन्छन् । सवैभन्दा बढी कुन्जो गाविसको पुधारखर्कमा भेटिएको छ ।

बासस्थान :

चीर कालिज प्रायः समुन्द्र सतहदेखि १८०० देखि ३०५० मीटरको उचाईसम्म पाइन्छ । मुस्ताङ क्षेत्रमा भने ३३०० मीटरसम्मको उचाइमा पाइएको छ । भिरालो क्षेत्र, चट्टानीस्वरूप, फाटफुट सल्लाका स्थहरू, घाँसेमैदान चीरलाई मन पर्ने बासस्थान हुन् । यी चरा बढी घाम लाग्ने दक्षिणी मोहडांमा वस्न मन पराउँछन् ।

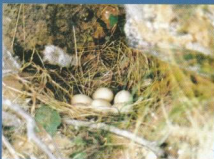
चीरलाई मनपर्ने बासस्थान

अनुमानित संख्या :

विश्वमा करिब ६००० को संख्यामा पाइने चीर कालिज कालीगण्डकी क्षेत्रमा, मात्र ८५ देखि १११ वटासम्म रहेको अनुमान गरिएको छ । यो संख्या प्राकृतिकरूपमा हुनुपर्ने चीरको संख्यामन्दा कम हो । डोरपाटन क्षेत्रमा गरिएको अध्ययनले त्यस क्षेत्रमा चीर कालिजहरू ११७ देखि २१२ सम्म रहेको अनुमान गरिएको छ ।

बानी व्यहोरा :

प्रायः विहानपख यी चराहरू वास्ने गर्दछन् । अनौठो कुरो के छ भने चीर कालिजको भालेपोथी दुवै वास्छन् । शत्रुको आगमन र एक्कासी देखा पर्ने घटनाका बेला भने दिउँसो पनि वास्ने गरेको पाइएको छ । यिनीहरू वर्षैभर कराउने भए पनि वैशाख, जेठ, मंसिर र पुष महिनामा बढी कराउँछन् ।

फुलसहित चीस्को गुँड

विहान कराउने समयमा आफ्नो गुँडबाट निस्किएर अग्लो ठाउँमा गई कराउने गर्दछन् । यिनीहरू समूहमा वस्छन् । यिनीहरूले चैत्र, वैशाख, जेष्ठतिर फूल पार्छन् भने असार साउनतिर चल्ला हुर्काउँछन् । एकपटकमा करिब ७ देखि १४ सम्म फुल पार्छन् । फुलको आकार घरमा पालिने कुखुरामन्दा केही सानो हुन्छ । पारिएका सवै फुलबाट चल्ला निस्किले सम्भावना एकदमै कम हुन्छ । त्यसैगरी, निस्किएका चल्लाहरूको बाँच्ने सम्भावना पनि न्यून हुन्छ । यी चराहरू रैथाने वर्गअन्तर्गत पर्दछन् । रैथाने वर्ग भन्नाले वसाइँसराई नगर्ने प्रजातिका चरा भन्ने बुझिन्छ । यिनीहरू प्रायः गरेर माथिबाट तलतिर मात्रै उड्ने गर्दछन् ।

चीर कालिज मान्नु दण्डनीय :

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ ले यो चरालाई मान्ने, दुःख दिन तथा घाईते बनाउन रोकेको छ । ऐनअनुसार चीर कालिजलाई मारेमा वा घाईते बनाएमा पाँच सय रुपैयाँदेखि दश हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा तीन महिनादेखि दुई

वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने व्यवस्था गरिएको छ । यससम्बन्धी अनुगमन गर्ने जिम्मा राष्ट्रिय निकुञ्ज, संरक्षण क्षेत्र, शिकार आरक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र, वन्यजन्तु आरक्ष तथा सो नभएमा जिल्ला वन कार्यालयहरूलाई दिइएको छ । यस्ता संस्थाहरूले स्थानीय समूहहरूसँग मिलेर काम गर्दै आईरहेको छ ।

चीरलाई मार्दा सजाय हुन्छ र !

के यसलाई पाल्न पाइन्छ ?

श्री ५ को सरकार, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयद्वारा वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा अनुसन्धान कार्यनिती २०६० लागु गरिएको छ । जसअनुरूप चीर कालिज पनि पाल्न पाइन्छ । पाल्न चाहने संघ-संस्थाहरूले इजाजत तथा बिड उपलब्ध गराएवापत दस्तुर तिर्नुपर्दछ । चीरको इजाजतवापत पाँच हजार रुपैयाँ र बिड प्राणीवापत प्रति चराको पाँच हजार रुपैयाँ तिर्नुपर्दछ ।

किन कम हुँदैछन् ?

- हरियो घाँस पाउनका लागि चीरको वासस्थानमा लगाईने आगोले, चीरको फुल, यसको संख्या तथा बानी व्यवहारमा असर पुग्दछ ।
- मासु पाउन र मनोरञ्जनका लागि गरिने चोरी शिकारी तथा पासोले चीरको संख्या घट्दै गएको छ ।
- चीरको वासस्थान भएको ठाउँमा गाईवस्तुको चरिचरणले गर्दा फुल फुटाउने, गुँड बिगार्ने गर्दछन् ।
- चीरको वासस्थानको व्यवस्थापनका लागि चीरको बारेमा विस्तृत जानकारी हुनु आवश्यक हुन्छ । तर, यसका बारे कम अध्ययन भएको छ । त्यसैले यसको व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन ।
- मानिसहरूलाई यसको महत्त्व र फाइदाको बारेमा जानकारी कम भएकाले यसको संरक्षणमा चासो कम राख्ने गर्दछन् ।

चीरको बासस्थानमा डटेसो

बासस्थानमा भेडा बाख्राको चाप

गुलेलीले समेत चीर मारिन्छ

संरक्षण किन गर्ने ?

- प्राकृतिक वातावरण सन्तुलन राख्न यस चराले अहम् भूमिका खेल्दछ ।
- लोपोन्मुख चरा संरक्षण गर्नु हामी सबैको दायित्व हो ।
- वर्षेनी करिब ५ प्रतिशत पर्यटकहरू चरा अवलोकनका लागि नेपाल आउने गर्दछन् । दुर्लभ चीर अवलोकन गर्न पनि घाँसा क्षेत्रमा थुप्रै पर्यटकहरू आउने गरेका छन् । बाहिरबाट आउने पर्यटकलाई चीरको बासस्थानका बारे जानकारी गराएर पर्यटकको बसाइँलाई बढाई आर्थिक अवस्थामा वृद्धि गर्न सकिन्छ । अध्ययन अनुसन्धानका लागि आउने व्यक्तिहरूबाट पनि आर्थिक लाभ प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

- पृथ्वी हामी सबैको साझा घर हो, यसमा पाइने सबै जीवजन्तुको पनि बाँच्ने अधिकार छ, त्यसैले चराको बाँच्ने अधिकारलाई सम्मान गर्न सिक्नुपर्दछ ।
- वनमा चीरको सख्यामा कमी आयो भने स्याल, मलसाप्रो, वन विरालोब्रस्ता मांसाहारी जनावरहरूले घरपालुवा कुखुरा, हाँस, परेवा आदि खान थाल्दछन् ।

प्रकृति प्रेमी पर्यटक

संरक्षणका लागि भएका प्रयासहरू !

नेपालमा चीर कालिज पाईने सबै क्षेत्रहरूमा यसबारे प्रचारप्रसार हुन सकिरहेको छैन । मुस्ताङ जिल्लामा अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र आयोजनाले कोवाङ, कुन्जो तथा लेते गाविसमा चीरको अध्ययन गरिसकेको छ । अध्ययनका लागि विश्व कालिज संघ र

नेपाल पक्षी संरक्षण संघले पनि सघाएका थिए । सो क्षेत्रमा चीरको अवस्था थाहा पाउन आयोजनाले नियमित अनुगमन गर्ने कार्यक्रम तय गरिसकेको छ ।

चेतना शिविरमा विद्यार्थीको सहभागिता

जातकारीमूलक भित्ते तुल

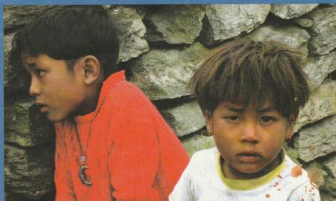

चीरको बासस्थानबारे जानकारी लिदै विद्यार्थीहरू

प्रकृतिका साथीहरू नामक गैरसरकारी संस्थाले चीर अंकित टिसर्ट बिक्री गरेर विभिन्न तहमा प्रचारप्रसार गर्दै आएको छ । टिसर्ट बिक्रीबाट आएको मुनाफा मुस्ताङ क्षेत्रमा चेतना शिविर चलाउन प्रयोग गरिएको थियो । यसै क्रममा अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र आयोजना र प्रकृतिका साथीहरूले मुस्ताङमा प्रत्येक गाउँहरूमा प्रचारप्रसार सम्पन्न गरेको छ । उक्त अवधिमा चीर संरक्षणका लागि ११ वटा स्थानीय समिति गठन, १५ वटा चेतना शिविर सञ्चालन, हरित समूहका विद्यार्थीहरूलाई चीर पाउने ठाउँमा भ्रमण तथा पम्पलेट वितरण गर्ने काम गरिएको थियो । गाउँका मुखियाको नेतृत्वमा विभिन्न वस्तीहरूमा गठित समितिहरूको काँधमा थप जिम्मा बढेको छ ।

अब हाम्रो दायित्व के त !

- वन र खरहरूमा आगो लाग्न नदिऔं
- स्थानीयहरूमा गुलेलीको बेचबिखन तथा प्रयोग बन्द गरौं
- वनमा पासो र चोरी शिकारीलाई नियन्त्रण गरौं
- कसैले चोरी शिकारी गरेको भेटेमा सम्बन्धित स्थानीय समितिहरूलाई तथा सम्बन्धित संस्थाहरूलाई जानकारी गराऔं
- चीर पाउने क्षेत्रहरूमा भरसक भेडाबाखालाई जान रोक्नौं
- ठाउँ ठाउँमा सूचनापाटी राखी प्रचारप्रसार गरौं
- यसबारे जानकारी उपलब्ध गराई चराप्रेमी पर्यटकहरूको मुस्ताङ बसाई बढाऔं ।

के चीर हामीले हेर्न नपाउने ?